

Tekstvoorstel Natuurbegrazers - Wolvenplan 2024

T.b.v. de IPO Wolvenwerkgroep d.d. 13 juni 2024 – Opstellers

5.1.2.e

5.1.2.e

Natuurbegrazers

Inleiding en definitie natuurbegrazer

In veel natuurgebieden in Nederland worden in toenemende mate natuurbegrazers ingezet als beheerinstrument (Siebel & Piek, 2001). Welk type natuurbegrazer wordt ingezet verschilt per gebied. Het ene natuurgebied wordt begraasd door schapen, het andere door runderen, paarden of wilde herbivoren als wisenten, dam- of edelherten (Siebel & Piek, 2001).

Natuurbegrazers worden hier gedefinieerd als gedomesticeerde herbivoren, zoals schapen, geiten, runderen of paarden. Niet gedomesticeerde wilde herbivoren als wisenten, dam-en edelherten vallen dus niet onder deze definitie en worden gezien als onderdeel van een natuurlijk ecosysteem en prooidier voor de wolf.

Onder de gedomesticeerde natuurbegrazers is onderscheid te maken tussen *wildlevende grazers* en *ingeschaarde en/of gehoede grazers*. Wildlevende grazers leven het hele jaar door zelfstandig in een meestal groot (om praktische redenen omrasterd) natuurgebied. Ingeschaarde en/of gehoede grazers worden (meestal via een jaarlijks begrazingsplan) gericht ingezet om delen van een natuurgebied te begrazen. Hierbij kan gekozen worden voor begrazing binnen vaste rasters, flexinetten of door gescheperde kuddes die gehoed worden door een herder.

In de Leidraad grote grazers van LNV (2000) werden grazers in grote natuurgebieden als wildlevend en dus als natuurlijk onderdeel van het ecosysteem aangemerkt en grazers in kleinere gebieden als landbouwhuisdieren die zorg behoeven. Dit onderscheid is door jurisprudentie min of meer achterhaald.

Wettelijk kader

In hoeverre zorgplichten voor 'gehouden' dieren (zoals benoemd in art. 2.2 lid 8 Wet dieren en art. 1.6 lid 3 Besluit houder van dieren) betrekking hebben op natuurbegrazers hangt af van de mate van beschikkingsmacht waarbij de feitelijke situatie de doorslag geeft. De consequenties van verschillende zorgplichten, zoals onder de Wet dieren (artikel 2.1 lid 6) en art. 1.6 e.v. Omgevingswet (voorheen art. 1.11 Wet natuurbescherming) en art. 11.27 Bal wordt bepaald door wat er per situatie verstaan wordt onder 'de nodige' of 'voldoende' zorg en welk handelen of nalaten 'redelijkerwijs' gevegd kan worden. Uit jurisprudentie blijkt dat beheerders bij de invulling van hun zorgplicht aanzienlijke vrijheid hebben zolang gemaakte keuzes gedegen inhoudelijke onderbouwd worden. Bij grote grazers (runderen en paarden) in natuurgebieden met wolven lijkt er aan de diverse zorgplichten m.b.t. predatierisico te worden voldaan als er gezorgd wordt voor een natuurlijke kuddesamenstelling, ook wanneer er alsnog predatie door de wolf plaatsvindt. Schapen en geiten zijn in ons laagland per definitie niet zelfredzaam en behoeven dus te allen tijde beschermende maatregelen en zorg (Trouwborst, 2023).

Preventie

In zijn algemeenheid kan een voldoende hoog aanbod van wilde (inheemse) hoefdieren als ree, wild zwijn, dam-en edelhert het predatierisico voor natuurbegrazers verlagen (Jansman et al. 2021). Overigens worden bossen in de meeste gevallen niet begraasd met gedomesticeerde dieren maar juist door de hierboven genoemde wilde (inheemse) hoefdieren (Siebel & Piek, 2001).

Wildlevende grazers

Voor wildlevende grazers die een (geïntroduceerd) onderdeel vormen van een natuurlijk ecosysteem is de inzet van wolfwerende middelen in de meeste gevallen ongewenst of

niet mogelijk. Bij wildlevende grazers wordt daarom ingezet op zelfredzaamheid en weerbaarheid tegen de wolf. Runderen en paarden zijn in staat om zich in kuddeverband te verdedigen tegen predatoren. Hiervoor moet vaak wel een leerproces doorlopen worden waarbij natuurbegrazers blootgesteld worden aan interacties met wolven (Hopster, 2022; Smit & Kuijper 2024).

Om zelfredzaamheid en weerbaarheid tegen wolven te optimaliseren is het van belang dat kuddes van wildlevende grazers zoals runderen en paarden bestaan uit robuuste rassen in een natuurlijke kuddesamenstelling. Dwergvormen, rassen primair gefokt voor de landbouw en korthoornige of hoornloze runderrassen zijn over het algemeen minder weerbaar tegen predatie (Hopster, 2022; Smit & Kuijper 2024).

Naast raskeuze bepaalt kuddesamenstelling in belangrijke mate de zelfredzaamheid en weerbaarheid van natuurbegrazers tegen wolven. Hierbij moet gedacht worden aan (minimale) grootte, sociale samenstelling en stabiliteit van de kudde. Er zijn geen richtlijnen voor een minimaal aantal dieren dat nodig is om een kudde tegen wolven te beschermen, de zelfredzaamheid en weerbaarheid van een kudde hangt namelijk in grote mate af van de sociale structuur en het lerend vermogen binnen de groep. Lerend vermogen en weerbaarheid kunnen worden vergroot door kuddes langere tijd in dezelfde samenstelling in hetzelfde gebied te houden en bij eventueel ingrijpen in de kudde samenstelling rekening te houden met sociale eenheden en natuurlijke patronen. Dit kan bijvoorbeeld door dieren weg te halen op een leeftijd waarop ze onder natuurlijke omstandigheden de kudde zouden verlaten en ervaren en leidende dieren zo lang mogelijk in de kudde te laten (Hopster, 2022; Van Bommel, 2024).

Hoewel de sociale structuur van runderen en paarden verschilt, geldt in zijn algemeenheid dat het de weerbaarheid ten goede komt als er naast sociale eenheden van vrouwelijke dieren met hun nakomelingen ook (jonge) stieren of hengsten in een kudde opgenomen worden. Deze (jonge) stieren en hengsten kunnen namelijk een belangrijke rol spelen bij het verdedigen van de kudde tegen wolven (Hopster, 2022; Van Bommel, 2024). Hierbij moeten praktische zaken als reproductie/draagvlak van een gebied en de potentiële risico's voor de veiligheid van recreanten (te paard) meegewogen worden. Zo kan een weggeconcurrerde solitaire oudere stier of het ontstaan van een hengsten-of stierengroep een verhoogde kans op risicovolle interacties met recreanten met zich meebrengen (Henkens et al. 2001).

Veulens en kalveren zijn het meest kwetsbaar voor wolvenpredatie (Freitas et al. 2021; Hopster, 2022). Voor kalveren is met name in de eerste twee weken na geboorte, waarin zij vaak nog in afzondering van de kudde een band opbouwen met de moederkoe, het predatierisico groot. Een natuurlijke kuddesamenstelling en een terrein waarin landschapselementen het zicht op gevaar zo min mogelijk belemmeren kunnen het predatierisico verlagen. Daarnaast kan overwogen worden om in gebieden met een zeer hoog predatie risico kuddes met pasgeboren kalveren gedurende een korte periode met behulp van wolfwerende rasters op een beperkter oppervlakte te houden (Hopster, 2022). Hierbij moet wel afgewogen worden dat blootstelling aan interacties met wolven het lerend vermogen van de kudde ten goede komt. De inzet van wolfwerende rasters zal in deze gevallen overigens geen aanleiding tot schadevergoeding of derogatie geven. In Nederland komt gescheperde begrazing met paarden en runderen vooralsnog niet voor, wellicht dat dit voor sommige gebieden in de toekomst een mogelijke preventieve maatregel zou kunnen zijn.

Ingeschaarde en/of gehoede grazers

Bij in natuurgebieden ingeschaard of gehoed vee is de veehouder verantwoordelijk voor het nemen van preventiemaatregelen. Hierbij kan gedacht worden aan wolfwerende rasters en nachtkralen, nachtelijk opstallen, kuddebeschermingshonden en (tijdelijk werkende) elektrische fladderlinten (Van Bommel 2024). Voor een overzicht van preventieve maatregelen verwijzen we naar hoofdstuk X. Bij het plaatsen van wolfwerende rasters dient rekening gehouden te worden met de grootte van het ingerasterde gebied. Bij drukk begrazing gaat het om een kleiner gebied dat ingerasterd zou kunnen worden. Bij een gebied waar de dieren zich verspreiden in het terrein, is inrastering -los van de kosten- minder geschikt, omdat dit de toegankelijkheid van het

terrein voor wilde fauna hindert. Dat is uit oogpunt van de ecologie van deze wilde soorten en het functioneren van het ecosystemen onwenselijk.

Kadavers

Het komt het ecosysteem ten goede om kadavers van wildlevende grazers in de natuur te laten liggen (Beekers et al., 2020). Echter, daar waar gewenning door wolven een zorg is kan worden overwogen kadavers te verwijderen (zie ook Van Bommel, 2024).

Subsidierегeling wolfwerende maatregelen

In de meeste provincies zijn (subsidie)regelingen voor wolfwerende maatregelen. De maatregelen verschillen al naar gelang de wolf zich heeft gevestigd in betreffende provincie (preventie vs. maatregelen als reactie op aanvallen). De doelgroep van dierhouders wordt in iedere provincie verschillend aangeduid. Dat is uiteraard aan iedere provincie. Mochten we (gezamenlijk) echter meer willen regelen voor natuurbegrazers, dan zal dit beter gespecificeerd moeten worden. Tot op heden noemt alleen de provincie Overijssel in haar subsidierегeling voor wolfpreventieve maatregelen expliciet verenigingen en stichtingen voor natuurgraasdieren en terreinbeherende organisaties die natuurgraasdieren inzetten als doelgroep.

Schadevergoeding

Wildlevende grazers

Wildlevende grazers dienen beschouwd te worden als (geïntroduceerd) onderdeel van het natuurlijk ecosysteem. Door wolven gewonde of gedode wildlevende grazers komen dan ook niet in aanmerking voor schadevergoeding.

Ingeschaarde en/of gehoede grazers

Voor in natuurgebieden ingeschaard of gehoede grazers is schadevergoeding op zijn plaats daar waar goed functionerende (volgens de adviesnorm opgezette) preventieve maatregelen genomen zijn. Voor een overzicht van preventieve maatregelen zie hoofdstuk X.

Derogatie

Wolvenaevallen op natuurbegrazers zijn in geen geval reden voor derogatie inzake verjagen of doden van wolven. Daar waar wolvenpredatie (onacceptabel) hoog is dienen preventieve maatregelen getroffen te worden of, in het ergste geval, grazers uit het gebied verwijderd te worden.

Wildlevende grazers

Wildlevende grazers zijn een (geïntroduceerd) onderdeel van het natuurlijk ecosysteem en kunnen dus ten prooi vallen aan de wolf. In dat kader is het van belang dat er ook op deze gedomesticeerde dieren (natuurlijke) selectie plaatsvindt op zelfredzaamheid en weerbaarheid tegen wolven predatie. Hierbij speelt de dierhouder een rol. Om optimale weerbaarheid van wildlevende grazers te bevorderen dient o.a. ingezet te worden op weerbare rassen (b.v. geen dwergvormen) en het creëren van natuurlijke sociale kuddes met voldoende mannelijke dieren (zie preventie). Bijvoorbeeld een groep pinken als grazers in een wolvenleefgebied brengen is dus niet verantwoord.

Ingeschaarde en/of gehoede grazers

Bij de inzet van ingeschaarde en/of gehoede grazers in natuurgebieden kan aangenomen worden dat de dierhouder weet dat deze grazers zich in een natuurgebied begeven waar wolven voor (kunnen) komen en dit risico bewust aanvaardt. Ook bij ingeschaarde en/of gehoede grazers is er dus geen reden voor derogatie. De dierhouder is zelf verantwoordelijk voor het nemen van afdoende preventieve maatregelen om de kans op predatie door de wolf te minimaliseren (zie preventie).

Referenties

- Beekers, B., Reiniers, K., Meissner, R. (2020) Praktijktoets buitenmachtelijke kadavers, kringloopkadavers in vier pilotgebieden. ARK Rewilding Nederland, Nijmegen.
https://arkrewilding.nl/sites/default/files/media/Dood_doet_Leven/Rapportage_Praktijktoets_buitenmachtelijke_kadavers.pdf
- Freitas, J., Lagos, L., Álvares, F. (2021) Horses as prey of wolves: worldwide patterns and management implications. *Carnivore Damage Prevention News*, issue 23: 1-9. https://www.researchgate.net/publication/357534840_Horses_as_Prey_of_Wolves_Worldwide_Patterns_and_Management_Implications
- Henkens, R.J.H.G., Berends, H., Jonkers, D.A., de Molenaar, J.G. (2001) Interacties tussen grote grazers en recreanten, een verkenning van risico's en oplossingen. Alterra rapport 249. Alterra, Research Instituut voor Groene Ruimte, Wageningen.
https://www.over-reen.nl/Portals/0/artikelen/leefomgeving_ree/nederlands/interacties_tussen_grote_grazers_en_recreanten_een_verkenning_van_risicos_en_oplossingen_alterra2001.pdf
- Hopster, H. (2022) Versterking van het wolfwerend vermogen van runderen bij natuurbegrazing; deskstudie provincie Noord-Brabant. HopSterAdvies, Hierden.
- Jansman, H.A.H., Mergeay, J., van der Grift, E.A., de Groot, G.A., Lammertsma, D.R., Van Den Berge, K., Ottburg, F.G.W.A., Gouwy, J., Schuiling, R., van der Veken, T., Nowak, C. (2021) De wolf terug in Nederland, een factfinding study. Wageningen Environmental Research, DOI: [10.18174/553564](https://doi.org/10.18174/553564).
- Siebel, H., Piek, H. (2001) Veranderde inzichten over begrazing bij natuurbeheerders. *Vakblad Natuurbeheer* nr. 4: 45-48. www.over-reen.nl/Portals/0/artikelen/biotoopbeheer_ree/nederlands/begrazing_vnbl2001.pdf
- Smit, C., Kuijper, D.P.J. (2024) Free-ranging cattle in return of the wolf: behavioral responses and implications for conservation management. *Wildlife Biology*: e01237, DOI: [10.1002/wlb3.01237](https://doi.org/10.1002/wlb3.01237)
- Trouwborst, A. (2023) 247. Zorgplichten voor grote grazers in natuurgebieden Een juridische verkenning, met bijzondere aandacht voor het scenario van predatie door wolven. *SDU Tijdschrift Natuurbeschermingsrecht* 3: 4-17. https://nl.linkedin.com/posts/arie-trouwborst-342a61110_grote-grazers-juridische-status-zorgplichten-activity-7102285758870220800-Ks2K
- Van Bommel, F. (2024) Literatuurstudie wolvenpredatie op rund en paard. Van Bommel Faunawerk, Wageningen. <LINK NAAR RAPPORT OP WEBSITE BIJ12>